

CERCETĂRI PRELIMINARE ÎN NECROPOLA MEDIEVALĂ DE LA CAPIDAVA (COM. TOPALU, JUD. CONSTANȚA)

Zeno Karl PINTER, Cătălin Ionuț
DOBRINESCU, Aurel DRAGOTĂ,
Beatrice KELEMEN*

Keywords: *pentagram ring, bronze shackle, pendants, bronze buttons, graves, 10th Century, Capidava, Dobrogea, archaeology.*

Cuvinte cheie: *inel cu pentagramă, verigă de bronz, pandantivi, butoni din bronz, morminte, secolul X, Capidava, Dobrogea, arheologie.*

Abstract: *The graves discovered outside the walls of the Capidava fortress can be dated based on their inventory: sigilary bronze ring with pentagram, simple bronze shackle, biconical bronze button or pendant. Similar items were discovered in archaeological complexes from Romania and South-East Europe dating back from the 10th Century p. Hr. The funerary ritual used in the graves from Capidava leads also to a similar dating.*

Rezumat: *Mormintele descoperite în sectorul X exramuran al complexului arheologic Capidava pot fi datate pe baza materialului de inventar funerar: inel sigilar din bronz cu pentagramă, verigă simplă din bronz, buton sau pandantiv biconic din bronz, prin analogie cu materiale asemănătoare provenite din alte complexe arheologice din România și din Europa de Sud-Est, în secolul al X-lea p.Chr. Spre aceeași datare duce și ritualul de înmormântare.*

Cercetările întreprinse începând cu anul 2008, în sectorul X *extra muros* de la

* Zeno Karl PINTER: Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, B-dul Victoriei, nr. 5A, Sibiu, 550024.

Cătălin Ionuț DOBRINESCU: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Piața Ovidiu, nr. 12, Constanța, 900745.

Aurel DRAGOTĂ: Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, B-dul Victoriei, nr. 5A, Sibiu, 550024.

Beatrice KELEMEN: Universitatea „Babeș-Bolyai”, str. M. Kogălniceanu, nr. 1, Cluj-Napoca, 400084.

Capidava, au urmărit stabilirea stratigrafiei generale și identificarea conexiunilor cu locuirea *intra muros* pe două terase ale Dunării – A și B – prima situată la aproximativ 300 m vest de incinta cetății Capidava, a doua la 150 m de aceasta (Pl.I).

Terasa A este despărțită de terasa B, spre vest, de o viroagă orientată nord-sud către Dunăre. Cercetările de pe platoul A conțin importante urme de locuire datate în perioada dintre sfârșitul sec. I- sfârșitul sec. IV p.Chr.¹, care constituie subiectul altui studiu. În consecință subiectul acestui articol se concentrează pe descoperirile realizate în aria terasei B, în campania arheologică din anul 2010².

Menționăm, că această terasă a fost intens exploatată încă din antichitate, când au fost construite termele cetății și mai târziu în perioada modernă, când au fost ridicate depozitele de grâne ale satului actual. Ținând cont de aceste date, am trasat o secțiune de 2x11 m, orientată N-S, pe marginea de est a platoului, în apropierea viroagei, pe o pantă lină, într-o zonă neafectată de intervenții antropice. La aproximativ -0,80/0,90 m au fost descoperite, în linie, cinci morminte de inhumăție din perioada medievală (Pl.II).

Descrierea mormintelor

M1. Mormânt de inhumăție, fără sicriu, identificat la -0,80 m. Scheletul, orientat est-vest, era întins pe spate, cu mâinile împreunate pe bazin. Aparține unei femei cu vârsta cuprinsă între 40-45 ani și cu o înălțime de aproximativ 1,57m. Fără inventar (Pl.III, a).

M2. Mormânt de inhumăție, în groapă simplă, patrulateră (1,50x 0,50 m), fără sicriu, identificat la -0,90 m față de nivelul actual de călcare. Adâncimea păstrată a gropii era de -0,25 m. Scheletul, orientat est-vest, era întins pe spate, cu mâna stângă pe piept și mâna dreaptă pe bazin. Capul era sprijinit pe o „pernă” de pietre. Aparține unui tânăr, preadult, cu vârsta cuprinsă între 8-10 ani. Procesul mastoid bine conturat, posibil indicator al sexului masculin. Fără inventar (Pl.III, b).

M3. Mormânt de inhumăție în groapă simplă, patrulateră (1,90x0,95 m), fără sicriu, identificat la -0,90 m față de nivelul actual de călcare. Adâncimea păstrată a gropii era de - 0,70 m. Scheletul, orientat est-vest, era întins pe spate, capul cu privirea spre umărul stâng și mâinile împreunate pe piept. Aparține unei femei cu vârsta cuprinsă între 40-45 ani, cu o înălțime medie de 1,64 m. Pe unul din degete avea un inel de bronz cu pentagramă (Pl. IV, a).

M4. Mormânt de inhumăție în groapă simplă, patrulateră (2,15x0,75 m), fără sicriu, identificat la -0,95 m față de nivelul actual de călcare. Adâncimea păstrată a gropii era de -0,55 m față de nivelul actual de călcare. Scheletul, orientat est-vest, era întins pe spate, cu mâna dreaptă spre umărul drept și mâna stângă pe piept. Aparține unui bărbat tânăr, cu vârsta de aproximativ 30 ani și o înălțime medie de 1,80 cm. Inventar: un cercel-verigă de bronz, descoperit în zona capului și doi butoni-pandantivi, tot de bronz, biconici, descoperiți în regiunea umerilor (Pl.IV, b).

¹ DOBRINESCU 2008; DOBRINESCU, POTÂRNICHE, MIRON 2009.

² DOBRINESCU, HERLEA 2010.

M5. Mormânt de înhumăție în groapă simplă, patrulateră (1,90x0,60 m), fără sicriu, identificat la -0,90 m față de nivelul actual de călcare. Adâncimea păstrată a gropii era de -0,30 m. Scheletul, orientat est-vest, era întins pe spate, cu mâna dreaptă pe piept. Datorită stării deteriorate de conservare poziția mâinii stângi nu poate fi precizată. Capul era sprijinit pe o „pernă” de piatră. Aparține unui tânăr, preadult, cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani. Procesul mastoid slab conturat, posibil indicator al sexului feminin. Fără inventar (Pl.V).

În concluzie, cele cinci morminte aparțin aceluiași tip: în groapă simplă, fără sicriu, orientate est-vest(cap), ritual specific unei populații creștine din sec. X-XI p. Chr.

Analiza inventarului funerar

Piese de inventar funerar descoperite în mormintele cercetate arheologic pot oferi o încadrare cronologică și culturală destul de strânsă a necropolei.

Inelul cu pentagramă (Pl. VI, a) este considerat drept una dintre cele mai răspândite podoabe din aria culturală bizantină a secolelor X-XI. Din punct de vedere al ariei de răspândire, inelul cu acest decor apare în necropole din Bulgaria, Dobrogea, Serbia, Dalmația, Corint, Ungaria și Slovacia. Inelele cu pentagramă au fost plasate de către V. Grigorov în tipul III. 4 și datate în secolele X-XI, la un palier cronologic similar cu inelele cu pajură. Pe teritoriul Bulgariei, inelele cu pentagramă s-au descoperit la Drustar, Gigen, Pliska, Ruyno, Durankulak, Starmen, Sredishte³, Ablanica-2⁴, Dolni Lukovit⁵, Galiče⁶, Gradište⁷, Hisar⁸, Gradešnica⁹, Tuchovište¹⁰, Odartsi¹¹.

Alte exemplare sunt păstrate astăzi în Muzeul de Istorie Dobrich și Muzeul din Dalgopol¹². După P. Gatev inelele cu pentagramă (tipul II-1) se pot data în secolul X și prima jumătate a celui următor.¹³

Majoritatea inelelor de acest gen, ce apar în număr de 1 până la 3 exemplare în inventarul mormintelor, au fost realizate din bronz, iar pentagrama era gravată / incizată simplu sau încadrată într-un cerc. Spre exemplu, în M. 1 de la Djerahovi Nivi (Zlatograd), defuncta avea la mâna dreaptă trei inele din bronz din care două ornamentate cu pentagramă, iar unul cu pajură.¹⁴ În M. 27 de la Miševsko, inventarul funerar cuprindea două inele din bronz ornamentate cu pentagramă (Dm= 2 cm, dplacă= 1, 7 cm).¹⁵ Din necropola de la Kragulevo se cunosc mai multe

³ GRIGOROV 2007, 54sq, Pl. 62/1-16, Pl. 84

⁴ VĂŽAROVA 1976, 284, Fig. 176s.

⁵ VĂŽAROVA 1976, 196-198, Fig. 180s.

⁶ VĂŽAROVA 1976, 241, Fig. 151s.

⁷ MALCHEV 1963, 22-37, Fig. 10.

⁸ DŽAMBOV 1977, 56, Fig. 2.

⁹ MAŠOV 1979, 31-47, Fig. 9s, 9s.

¹⁰ STOJANOVA-SERAFIMOVA 1979, 800, Fig. 9/1.

¹¹ DONTCHEVA-PETKOVA 2005, 118, 218, Pl. CX.

¹² LAZAROV 2001, 72, Fig. 174.

¹³ GATEV 1977, 41sq, Fig. 6.

¹⁴ MAKABA 1964, 20sq, Fig. 4/3.

¹⁵ VĂŽAROVA 1976, 304, Fig. 189¹⁶⁻¹⁷.

exemplare din M. 18, 26 și 39.¹⁶

Din spațiul românesc pot fi amintite exemplarele de la Capidava,¹⁷ Păcuiul lui Soare¹⁸ și Piatra Frecăței¹⁹. Într-un mormânt de înhumatie de la Piatra Frecăței, s-au identificat două inele din bronz cu pentagramă la mâna stângă, în combinație cu o pereche de cercei pe partea dreaptă a craniului.

În Ungaria apar exemplare similare în necropolele de la Ibrány-Esbó-halom - M. 253²⁰, Kiskunhalas-Pusztaszana²¹, Kiszombor B - M. 202, M. 296²², Majs-Udvari Rétek - M. 27, M. 109²³, Püspökladány-Eperjesvölgy - M. 17, M. 289²⁴, Rád-Kishegy²⁵, Szentes-Szentlászló - M. 26²⁶, M. 84²⁷, M. 67²⁸, Szolnok-Szanda Beke Pál halma III - M. 8²⁹, Szőreg-Homokbánya - M. 38³⁰, Tápé-Malajdok B - M. 8³¹ și Tibolddaróc³².

Exemplare ornamentate cu pentagramă s-au identificat și pe teritoriul Slovaciei în necropolele de la Prša - M. 76³³, Malé Kosihy - M. 229³⁴ și Dolný Peter (Svaty Peter) - M. 1³⁵. Pe teritoriul Serbiei au fost descoperite asemenea inele în necropolele de la Veliki Gradac - M. 102³⁶ și Mačvanska Mitrovica.³⁷

Simbolul pentagramei își are originile în civilizațiile străvechi. Printre cele mai vechi reprezentări ale acestui simbol se poate menționa ideograma zeiței sumeriene Innana în jurul anului 3000 a.Chr., iar gnosticii reprezintă prin pentagramă pe zeul Abraxas, în care se reunesc cele cinci forțe universale.³⁸ Pentagrama este întâlnită între semnele pitagoreice ca simbol al sănătății trupesti, iar datorită posibilității trasării ei dintr-o singură linie neîntreruptă ce se întoarce în punctul din care a plecat, este interpretată ca semn al vieții veșnice și al resurecției permanente; în mitologia veche germanică îi sunt atribuite și valențe de protecție împotriva duhurilor necurate ale nopții și împotriva vrăjitoarelor, obiceiul gravării pentagramei pe porți, paturi sau leagăne de copii persistând în

¹⁶ BOBČEVA 1984, 56sq, Pl. III₁, 2, 5; IV₇, V₁.

¹⁷ FLORESCU, FLORESCU, DIACONU 1958, 233, Fig. 118/2-3.

¹⁸ DIACONU, VÎLCEANU 1972, 147, Fig. 56/3.

¹⁹ PETRE 1962, 584, Fig. 21/2-3.

²⁰ ISTVÁNOVITS 2003, Pl. 111, 156/1.

²¹ SZÖKE 1962, 64.

²² BÁLINT 1991, 234sq, Pl. LXI a/6; SZÖKE, 1962, 64.

²³ KISS 1983, 78-84, Pl. 12, Fig. 75/19, 75/18, Pl. 17.

²⁴ FODOR 1996, 254, fig. 25.

²⁵ SZÖKE 1962, 64.

²⁶ SZÉLL 1941, 234, Pl. III B/1a-b.

²⁷ SZÉLL 1941, p. 241, P. VII A/27a-b; SZÖKE, 1962, p. 64.

²⁸ SZÉLL 238, Pl. V B/12 a-b, 13 a-b; SZÖKE, 1962, 64.

²⁹ MADARAS 2006, 220, 243, Fig. 7/17.

³⁰ BÁLINT 1991, 93, Pl. XXXI/19-20.

³¹ SZÉLL 1943, 177, Fig. 1/3 a-b; SZÖKE, 1962, 64.

³² SZÖKE 1962, 64.

³³ TOČIK 1987, 211, Fig. 19/3.

³⁴ HANULIAK 1994, 53, Pl. 46/57 b, Pl. XLVII/B-1.

³⁵ DUŠEK 1964, 201, Fig. 3/1-2; TOČIK, 1987, 211, Fig. 19/13 a-b.

³⁶ MINIĆ 1969, 233-248, Fig. 28.

³⁷ EREGOVIĆ-PAVLOVIĆ 1980, 59, Pl. XXVI/24.

³⁸ GORDON CHILDE 1958, 134, Pl. XXI.

anumite zone ale Germaniei până în secolul XIX³⁹. În simbolistica creștină, pentagrama simbolizează cele cinci răni ale Mântuitorului, prin care omenirii i se deschide calea spre viața veșnică.⁴⁰ În Europa de Sud-Est, acest simbol gravat pe diferite obiecte personale poate fi asociat cu apartenența purtătorului la mișcarea religioasă a bogomilismului, apărută în Bulgaria în secolul al X-lea și care pe lângă faptul că identifică icoanele și ceremonialul bisericesc cu „lucrătura diavolului”, consideră că semnul crucii trebuie detestat, deoarece pe cruce a murit Hristos.⁴¹ Înlocuirea simbolului crucii cu cel al pentagramei poate fi astfel interpretat ca înlocuire a obiectului pe care a murit Hristos, cu cele cinci răni prin care a adus omenirii mântuirea.

Veriga simplă din bronz (Pl. VI, b) are analogii în descoperirile din secolele X-XI de la Alba Iulia-Str. Brândușei⁴², Alba Iulia - *Stația de Salvare*⁴³, Blandiana - *În vii*⁴⁴, Cluj Napoca - *Str. Zăpolya*⁴⁵, Dolni Lukovit 1 -M. 81⁴⁶, Galiče⁴⁷, Gradeșnica⁴⁸, Hunedoara⁴⁹, Moldovenești⁵⁰, Orăștie -*Dealul Pemilor X₂*⁵¹, Deva - *Micro 15*⁵², Gâmbaș - *Măguricea*⁵³, Hodoni - *Pocioroane*⁵⁴, Pâclișa - *La Izvoare*⁵⁵.

Acest gen de piese s-au răspândit pe spații geografice destul de mari (Ungaria, Slovacia, Serbia, Bulgaria, Vojvodina, Croația) și la orizonturi cronologice diferite. Dacă în secolul al X-lea predomină cele cu deschidere diametrică mai mare, în secolul următor, acestea coexistă cu cele de dimensiune mai mică.

Butonii sau pandantivii biconici (Pl. VI, c,d) au numeroase analogii în toată aria de răspândire a culturii Bjelo-Brdo, în Peninsula Balcanică și în Bazinul Carpatic, fiind datați în secolul al X-lea sau la începutul secolului al XI-lea.⁵⁶ Analogiile cele mai apropiate se găsesc în necropola de la Gradeșnica, datată în secolele X-XI.⁵⁷ Piese de acest fel sunt denumite în mod diferit în lucrările de specialitate, deoarece sunt considerate fie accesorii vestimentare, butoni sau nasturi, fie obiecte de podoabă, pandantive. Pe baza cercetărilor întreprinse în necropola de secol X-XI de la Orăștie - Dealul Pemilor, s-a putut constata că butonii globulari, biconici sau în formă de ciupercă au de fapt dublă funcționalitate. În mormântul

³⁹ BÄCHTOLD-STÄUBLI 1928, 231 sqq.

⁴⁰ SCHUSTER 1922, Vol. II, 113.

⁴¹ ELIADE 2000, 582.

⁴² DRAGOTĂ, RUSTOIU, DRÎMBĂREAN, DELEANU, OȚA 2009, 88-90.

⁴³ CIUGUDEAN 1996, 9, 14, Fig. 63sq; CIUGUDEANU, PINTER, RUSTOIU 2006.

⁴⁴ HOREDT 1966, 279, 282, Fig. 18/10, 17; 23/2a.

⁴⁵ KOVÁCS 1942, 96sq, Fig. 4/10; 5/2 - 3.

⁴⁶ VĀŽAROVA 1976, 208sq, Fig. 1a-b.

⁴⁷ VĀŽAROVA 1976, 241, Fig. 151.

⁴⁸ MAŠOV 1979, 36, Fig. 41.

⁴⁹ ROSKA 1913, 172, 177sq, Fig. 3/3, 8 - 9, 14.

⁵⁰ ROSKA 1914, 131, Fig. 5/3; CIUGUDEAN, DRAGOTĂ 2002, 57, Fig. 143.

⁵¹ PINTER, LUCA 1995, 21, Pl. V/1 - 2, XII/3, XIII/8 - 9.

⁵² HOREDT 1986, 84, Fig. 39.

⁵³ CIUGUDEAN, DRAGOTĂ 2002, 51, Fig. 119.

⁵⁴ DRAȘOVEAN, ȚIGU, MUNTEAN 1996, 35sq, 38, Pl. LIV, LVII, LXI/C2.

⁵⁵ Informații A. Dragotă.

⁵⁶ GIESLER 1981, 165.

⁵⁷ MAŠOV 1979, 45, Fig. 152.

M 23, au fost descoperiți 11 astfel de butoni înșirați în linie între bazin și humerusul drept, fapt ce pare să indice folosirea ca nasturi ce închideau o tunică.⁵⁸ Dar în aceeași necropolă apar și butoni singulari în M 4, M 5, M 25, M 38 și M 49, sau în pereche în M 28, indicând tot folosirea ca accesoriu vestimentar, prin plasarea lor în zona umerilor.⁵⁹ Pe de altă parte, în M 22, au fost descoperite 6 astfel de piese, în zona gâtului, fiind cel mai probabil prinse într-un șirag, ca piese de podoabă.⁶⁰

Orientarea mormintelor de la Capidava este similară cu aceea din alte necropole creștine din Peninsula Balcanică. La Gradeșnica, mormintele erau orientate V (craniul)- E, iar poziția brațelor defuncțiilor era variată. Spre exemplu, M. 29 are ambele antebrate așezate pe bazin⁶¹. La Tuchoviște avem aceeași orientare și poziții ale brațelor similare (M. 47 situație identică cu M. 1 Capidava) cu cele identificate la Capidava.⁶² Poziția brațelor din M. 4 Capidava este identică cu aceea din M. 7 de la Preslav 1 - M. 7.⁶³ Obiceiul depunerii de piatră sub cap se întâlnește frecvent în secolul al X-lea la comunități diferite din punct de vedere etnic. Se pot aminti aici situații similare constatate la Cluj Napoca sau Blandiana B.⁶⁴

Concluzionând, am putea afirma că mormintele descoperite la Capidava pot fi datate pe baza materialului de inventar funerar și a ritualului de înmormântare pe tot parcursul secolului al X-lea, până în perioada de început a secolului al XI-lea, fiind însă dificil de atribuit vreunui grup de populație. În 1980, J. Giesler afirma că de fapt cultura materială reflectă realități politice și nu etnice, atâta timp cât cele două realități nu se suprapun,⁶⁵ iar situația stăpânirii politice la Dunărea de Jos este extrem de complexă în această perioadă istorică. Pe parcursul secolului al X-lea alternează stăpânirile asupra Capidavei în contextul disputelor dintre Imperiul Bizantin, Rusia Kieveană și bulgari. Probabil mormintele în discuție aparțin populației ce a locuit acest spațiu între anii 971, când împăratul Ioan Tzimiskes reușește să îl înfrângă pe cneazul kievean Sviatoslav la Durostorum-Silistra și să reorganizeze vechiul „limes scitic” și 1036, când se intensifică raidurile pecenegilor.⁶⁶ Dealtfel pentru aceeași perioadă istorică s-a constatat în urma cercetărilor arheologice din ultimii ani, existența urmelor de locuire și fortificare a vechii cetăți de la Capidava.⁶⁷ Desigur aceste considerații nu pot avea decât caracter preliminar, având în vedere cercetarea limitată la un număr restrâns de morminte, dar sperăm ca cercetările viitoare din sectorul extramuran al complexului arheologic de la Capidava să scoată la lumină noi mărturii de cultură materială și să clarifice situația locuirii umane din această zonă.

⁵⁸ ȚIPLIC, PINTER 2006, 22.

⁵⁹ LUCA, PINTER 2001, 117, 128-132.

⁶⁰ ȚIPLIC, PINTER 2006, 22-28

⁶¹ MAŠOV 1979, 33, Fig. 2/2.

⁶² STOJANOVA-SERAFIMOVA 1979, 791, Fig. 2/5.

⁶³ VĂŽAROVA 1976, 241, Fig. 157z.

⁶⁴ HOREDȚ 1966, 279sq.

⁶⁵ GIESLER 1981, 96.

⁶⁶ FLORESCU, COVACEF 1988-1989, 210 sqq.

⁶⁷ PINTER, ȚIPLIC, URDIZIA 2007; PINTER, URDUZIA 2008; 2009; 2010.

BIBLIOGRAFIE

BÄCHTOLD-STÄUBLI 1928- Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, I, 1928.

BÁLINT 1962- Cs. Bálint, *Südungarn im 10. Jahrhundert*, Budapest, 1991.

BÁLINT 1991- Cs. Bálint, *Südungarn im 10. Jahrhundert*, Budapest, 1991.

BOBČEVA 1984- L. Bobčeva, СТАРОБЪЛГАРСКИ ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ С. КРАГУЛЕВО, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ/ *Altbulgarische christliche nekropole beim, dorf Kragulevo, Bezirk Tolbuhin*, *Izvestija*, Varna 20 (35), 1984.

CIUGUDEAN 1996- H. Ciugudean, *Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie și arheologie. Catalogul expoziției*, Alba Iulia, 1996.

CIUGUDEAN, PINTER, RUSTOIU 2006- H. Ciugudeanu, Z.K. Pinter, G.T. Rustoiu, *Habitat – Religie – Etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania/ Habitat – Religion – Ethnicity, 9th – 11th Century Archaeological Finds in Transylvania/ Catalog de expoziție/Exhibition catalogue*, Alba Iulia, 2006.

CIUGUDEAN, DRAGOTĂ 2002- H. Ciugudean, A. Dragotă, *Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX - XI). Catalogul expoziției*, Alba Iulia, 2002.

DIACONU, VÎLCEANU 1972- P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, I, București, 1972.

DOBRINESCU 2008- C. Dobrinescu, *Capidava, Sectorul X extra muros*, CCA, campania 2008.

DOBRINESCU, POTÂRNICHE, MIRON 2009- C. Dobrinescu, T. Potârniche, C. Miron, *Capidava, Sectorul X extra muros*, CCA, campania 2009.

DOBRINESCU, HERLEA 2010- C. Dobrinescu, M. Herlea, *Capidava, sector X extra muros*, CCA, campania 2010.

DONTCHEVA-PETKOVA 2005- L. Dontcheva-Petkova, *Odartsi eleventh century cemeteries*, II, Sofia, 2005.

DRAGOTĂ, RUSTOIU, DRÎMBĂREAN, DELEANU, OȚA 2009- A. Dragotă, G. T. Rustoiu, Matei Drîmbărean, V. Deleanu, Silviu Oța, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – Str. Brîndușei. Cercetările arheologice din anii 1997-2008*, Alba Iulia, 2009.

DRAȘOVEAN, ȚICU, MUNTEAN 1996- F. Drașovean, D. Țicu, M. Muntean, *Locurile neolitice târzii și necropola medievală timpurie/ Späte neolitische Siedlungen und das frühmittelalterliche Gräberfeld*, Reșița, 1996.

DUŠEK 1964- M. Dušek, *Kostrové pohřebisko z X. a XI. storočia v Dolnom Petri II*, *ŠtudZvesti* 14, (1964).

DŽAMBOV 1977- I. Džambov, Средновековни накити от Хисар (X-XI в.)./ *Parures médiévales de Hisar (X-XI s.)*, *Arheologija* 3(1977).

ELIADE 2000- M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 2000.

ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ 1980- S. Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica*, *Sirmium* 12 (1980).

FLORESCU, COVACEF 1988-1989- R. Florescu, Z. Covacef, *Stratigrafia Capidavei romane târzii și feudale timpurii*, *Pontica* 21-22(1988-1989).

FLORESCU, FLORESCU, DIACONU 1958- Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, I, București, 1958.

FODOR 1996- I. Fodor, *A honfoglaló magyarság*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996.

GATEV 1977- P. Gatev, *Накити от погребения от XI – XII в./Parures de sépultures de XIe-XIIe s.*, *Arheologija* 1, (1977).

GIESLER 1981- J. Giesler, *Die Bjelo-Brdo-Kultur*, *Prähistorische Zeitschrift*, 56(1981).

GORDON CHILDE 1958- V. Gordon Childe, *New Light on the most ancient East*, London, 1958.

GRIGOROV 2007- Valeri Grigorov, *МЕТАЛНИ НАКИТИ ОТ СРЕДНОБЕКОВНА БЪЛГАРИЯ (VII-XI в.)/ Metal jewellery from medieval Bulgaria (7 th-11 th C.)*, Vol. I, Sofia, 2007.

HANULIAK 1994- M. Hanuliak, *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10. - 11. storočia. Materialia Archaeologica Slovaca*, Tomus 12, Nitra, (1994).

HOREDT 1966- K. Horedt, *Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon Orăștie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.*, Dacia N. S. 10 (1966).

HOREDT 1986- K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.

ISTVÁNOVITS 2003- E. Istvánovits, *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*, Nyíregyháza, 2003.

KISS 1983- A. Kiss, *Baranya megye X-XI. századi sírletelei./Grabfunde aus dem 10 und 11 Jahrhundert im komitat Baranya (Ungarn)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

KOVÁCS 1942- I. Kovács, *A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető (Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár, Zápolya-Gasse)*, KözlCluj, II, 1, 1942.

LAZAROV 2001- Lachezar Lazarov, *Исторически музей - Дългопол. ДРЕВЕН БРОНЗ. каталог/ Historical museum-Dalgopol. Ancient Bronze. Katalog*, Varna, 2001.

LUCA, PINTER 2001- S. A. Luca, Z. K. Pinter, *Der Böhmerberg bei Broos/Orăștie*, Sibiu, 2001.

MADARAS 2006- L. Madaras, *Honfoglalás kori temető Szolnok határában*, ComArchHung, 2006.

MAKOVA 1964- Екатерина Макова, *Археологически проучвания в района на Златоград./ Recherches archéologiques dans la région de Zlatograd*, Arheologija 6, (1964), 4.

MALCHEV 1963- Atanas Malchev, *Ранносредновековни български накити и кръстове енколпиони от Северозападна България./Early medieval Bulgarian jewelry and crosses enkolpioni from Northwestern Bulgaria*, Arheologija, 5/3 (1963).

MAŠOV 1979- S. Mašov, *La nécropole médiévale près du village Gradešnica, Dép. de Врача, Culture et Art en Bulgarie Médiévale (VIIIe-XIVe s.)*, Bulletin de l'Institut d'Archéologie, 35 (1979).

MINIĆ 1969- D. Minić, *Средньовековна некропола на Великом Градцу код Доњез Милановца./La nécropole médiévale de Veliki Gradac, près de Donji Milanovac*, Starinar 20, (1969).

PETRE 1962- A. PETRE, *Săpăturile de la Piatra Frecăței*, Materiale 8 (1962).

PINTER, LUCA 1995- Z. K. Pinter, S. A. Luca, *Necropola medieval-timpurie de la Orăștie-Dealul Pemilor. Punctul X2/1992-1993*, Corviniana 1, (1995).

PINTER, ȚIPLIC, URDUZIA 2007- Z.K. Pinter, I.M. Țiplic, C. Urduzia, *Capidava, sector VIII (extra muros)*, CCA, campania 2007.

PINTER, URDUZIA 2008, 2009, 2010- Z.K. Pinter, C. Urduzia, *Capidava, sector VIII (extra muros)*, CCA, campania 2008; CCA, campania 2009; CCA, campania 2010.

ROSKA 1913- M. Roska, *Árpádkori temető Vajdahunyadon. - Sépultures de l' époque d' Arpad, à Vajdahunyad*, DolgCluj 4, (1913), 1.

ROSKA 1914- M. Roska, *Árpádkori temető Várfalván. - Cimétière de l' époque des Arpádes à Várfalva*, DolgCluj, 5, (1914), 1.

SCHUSTER 1922- G. Schuster, *Geheime Gesellschaften, Verbindungen und Orden*, 1922.

STOJANOVA-SERAFIMOVA 1979- Dimka Stojanova-Serafimova, *Die neu entdeckte mittelalterliche Nekropole beim Dorf Tuchovište, kreis Blagoevgrad*, in *Rapports du IIIe Congrès International d' Archéologie Slave*, Bratislava 7-14 Septembrie 1975, in VEDA-Vydavatelstvo Slovenskej Akademie Vied, Bratislava, 1979.

SZÉLL 1941- M. Széll, *XI. századi temetők Szentés környékén. - Les cimétières du XIe*

siècle aux environs de Szentes, Folia Archaeologica 3-4, (1941).

SZÉLL 1943- M. Széll, *Elpusztult falvak X-XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén*, Dolgozatok, Szeged, 1943.

SZÖKE 1962- B. Szöke, *A honfoglaló és kora Árpád kori magyarság Régészeti emlékei*, in *Régészeti Tanulmányok*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

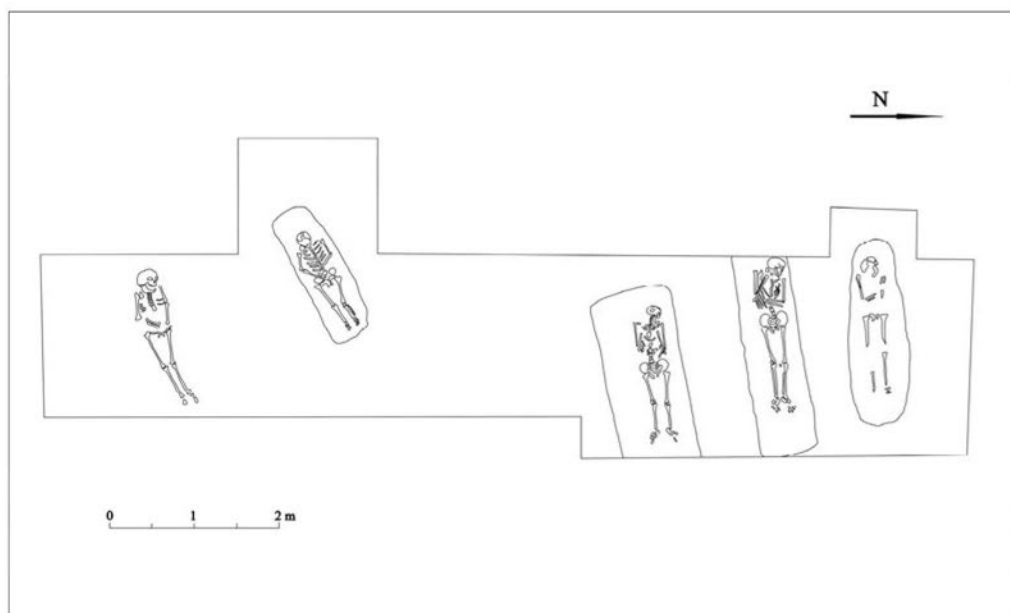
TOČIK 1987- A. Točík, *Nachgroßmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei*, ŠtudZvesti 23, (1987).

ȚIPLIC, PINTER 2006- I. M. Țiplic, Z. K. Pinter, *Das Frühmittelalterliche Gräberfeld in Broos/Orăștie - Böhmerberg /Dealul Pemilor, Fundstelle X2/2001-2004, 3.Teil, Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 49, (2006).

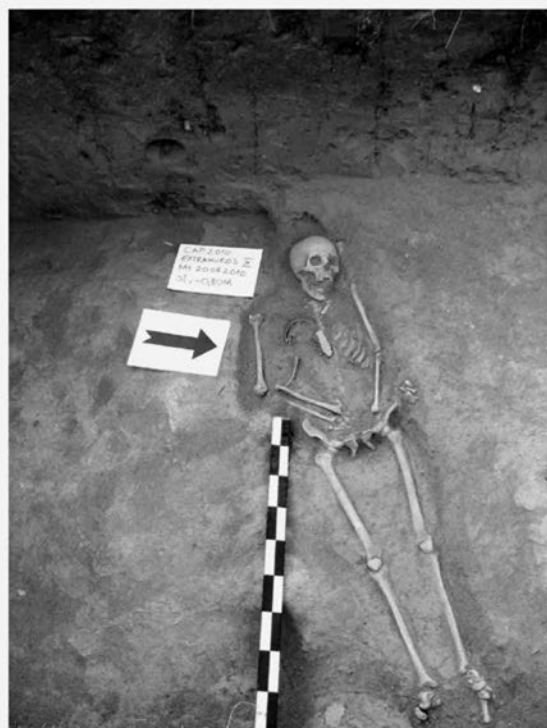
VĚŽAROVA 1976- N. Věžarova, *СЛАВЯ Н И И П РАБЪЛГАР И* (по данни на некрополите от VI—XI в. на територията на България)/*Slaven und Protobulgaren (nach Angaben aus den Nekropolen aus dem 6. bis 11. Jahrhundert im Landesgebiet Bulgariens)*, Sofia, 1976.

Pl. I – Capidava 2010. *Extra muros X.*

Pl. II – Terasa B. SI 2010.

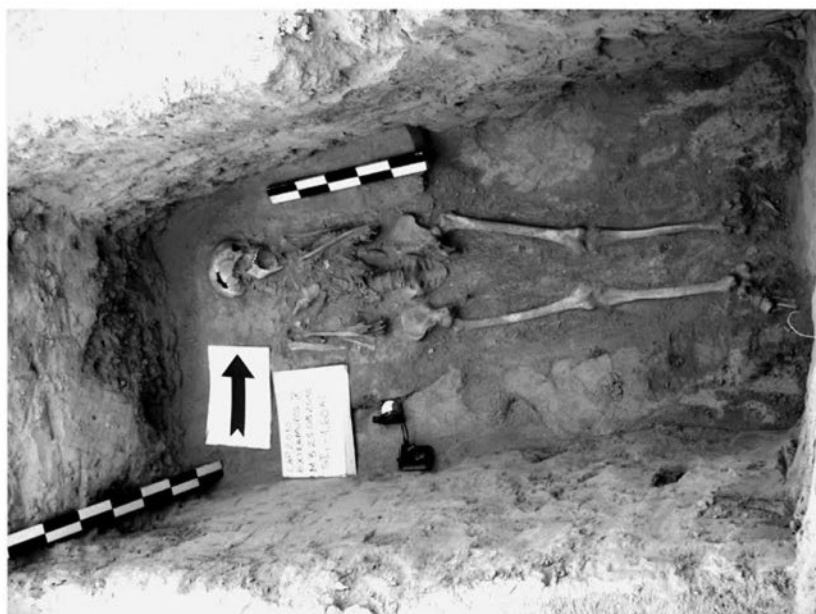

a

b

Pl. III – *Extra muros* X, Capidava 2010; a. M1; b. M2.

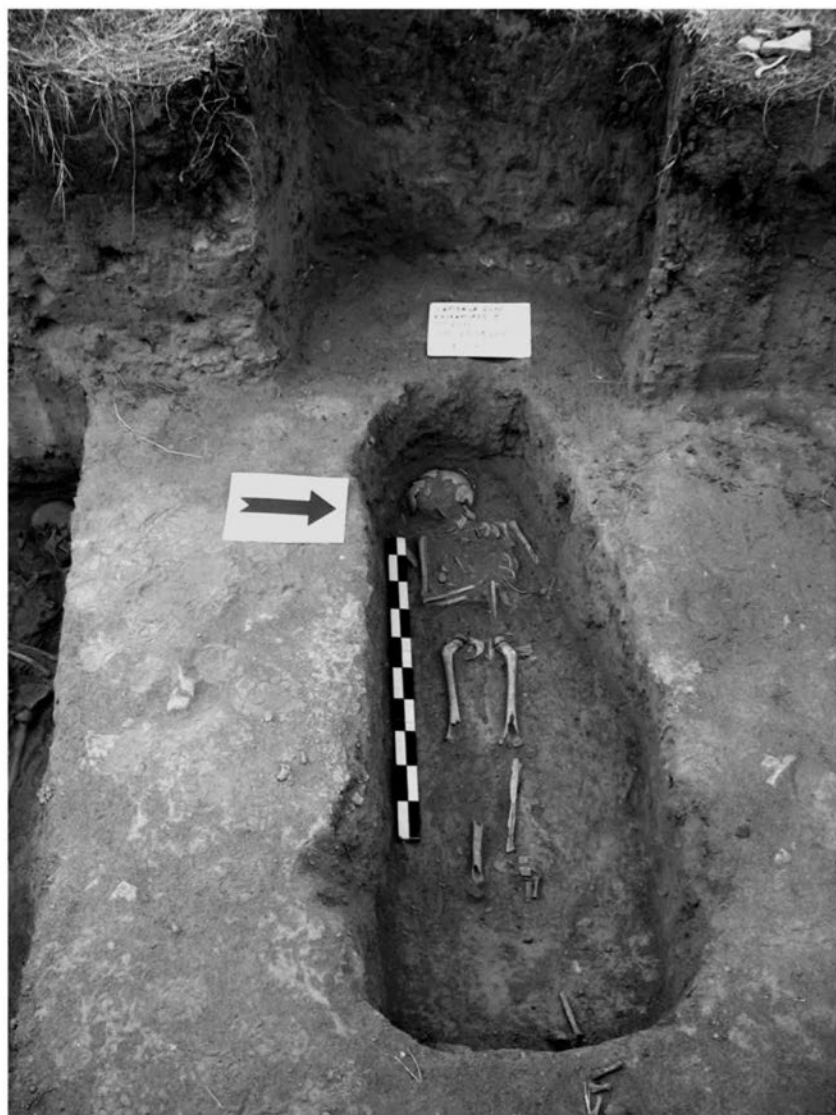

a

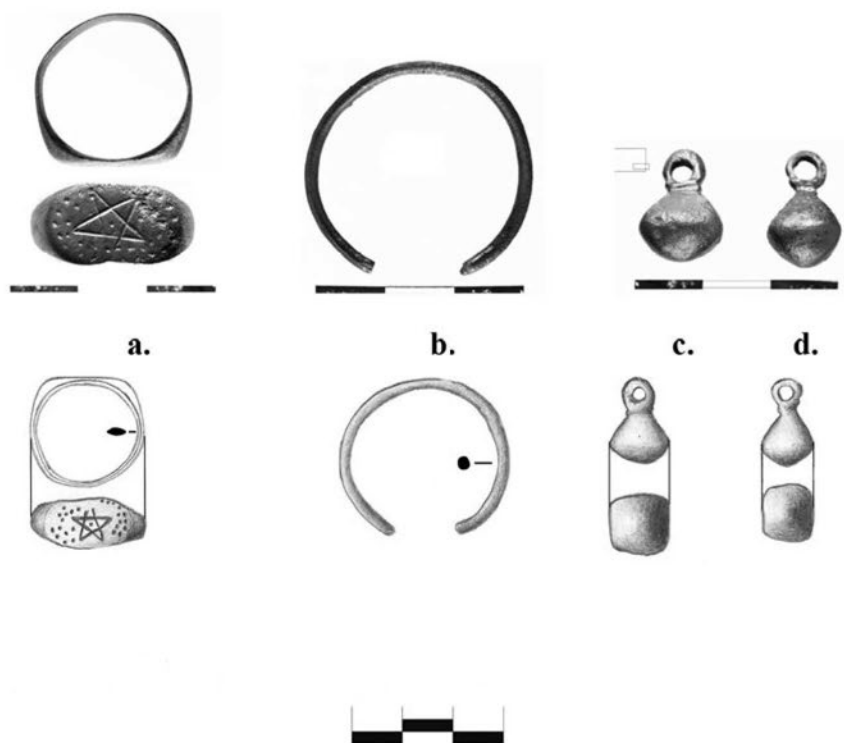

b

Pl. IV. – *Extra muros X*, Capidava 2010; a. M3; b. M4.

Pl. V – *Extra muros X*, Capidava 2010, M5.

Pl. VI - *Extra muros* X, Capidava 2010; a. inel cu pentagramă;
 b. verigă - cercei; c,d. butoni-pandantivi.